

CONSTANTINE CAVARNOS, **Modern Greek Thought** (Νεοελληνική Σκέψις), Three essays dealing with Philosophy, Critique of Science, and views of man's nature and destiny, Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, Mass. 1969, Σχ. 8 μ. σελ. VII/115, τιμή Δολλ. 1.95.

Ὁ συγγραφεὺς, γνωστὸς ἐκ πολλῶν συγγραφῶν του ἐπὶ τῆς ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τέχνης καὶ ἐπὶ τῆς σχέσεως Ἑλλάδος καὶ Ὁρθοδοξίας μᾶς παρουσιάζει εἰς τὸ παρὸν βιβλίον συνθετικὴν καὶ τεκμηριωμένην μελέτην περὶ τῆς Νεοελληνικῆς πνευματικῆς παρουσίας εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν προβλημάτων τῶν ἀναγομένων εἰς τὸν τομέα τῆς Φιλοσοφίας, εἰς τὸν ῥόλον τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἐν τῷ βίῳ καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ περίοδος τῆς ἐν τῷ βιβλίῳ ἐρευνωμένης Νεοελληνικῆς σκέψεως ἀρχίζει ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ σ. δὲν παραγνωρίζει ὅτι ἡ πνευματικὴ παράδοσις τῶν Νεοελλήνων ἀποτελεῖ ἀδιάκοπον συνέχειαν τῆς Μεσαιωνικῆς ἢ Βυζαντινῆς, ὅπως καὶ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐπίσης συνέχειαν τῆς παλαιότερας ἑλληνικῆς, προετίμησε ὅμως νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τοῦ 1750, ὅτε μὲ τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν ἐμφανίζεται ἰσχυρὰ πνευματικὴ κίνησις διαρκῶς ἔκτοτε συνεχιζομένη, περὶ τῆς ὁποίας ἡ Δυτικὴ Ἐπιστήμη εἶναι ἀνεπαρκῶς ἐνημερωμένη.

Τὴν ἔρευναν περὶ τῆς Νεοελληνικῆς σκέψεως τὴν διεξάγει εἰς τρία πεδία, τὸ τῆς Φιλοσοφίας, τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀντιλήψεων. Γενικῶς καὶ εἰς τοὺς τρεῖς τούτους τομεῖς διακρίνει ὁ σ. ὅτι οἱ Νεοὶ Ἕλληνες στοχασταὶ ἔχουν ἰσχυρὰν ἐπαφὴν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν πνευματικὴν καὶ θρησκευτικὴν παράδοσιν καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι πάντες σχεδὸν οἱ στοχασταὶ ἔσχον ἔντονον ἐπαφὴν πρὸς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῆς Δύσεως, ἐν τούτοις ὅλοι μὲ ἀσημάντους ἐξαιρέσεις διετήρησαν εἰς τὸν στοχασμὸν των τὴν γραμμὴν τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς των παραδόσεως. Τὰ συμπεράσματά του ὁ συγγραφεὺς τὰ συνάγει ἐκ τῆς μελέτης τῶν συγγραμμάτων—εἰς ἃ καὶ παραπέμπει—τῶν ἐπιφανεστέρων ἐκπροσώπων τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων, Διδασκάλων τοῦ γένους, φιλοσόφων, θεολόγων, ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἀπὸ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως, Νικηφόρου Θεοτόκη, Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Κοραῆ κλπ. καὶ ἀπὸ Σολωμοῦ καὶ Κάλβου μέχρι Παλαμᾶ καὶ Μυριβήλη καὶ μέχρι Λούβαρι, Γεωργούλη καὶ Θεοδωρακοπούλου.

Εἰς τὸν τομέα τῆς Φιλοσοφίας ὁ συγγραφεὺς ἐρευνᾷ καὶ καθορίζει τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ προσδιορίζει διὰ συσχετίσεων τῶν ἀντιστοίχων κειμένων νέων καὶ παλαιῶν συγγραφέων. Οὕτω εὐρίσκει προσανατολισμὸν τῆς Ν.Ε. φιλοσοφίας πρὸς τὴν περὶ ὕ π ἄ ρ ξ ε ω ς ἀντίληψιν τῶν Βυζαντινῶν, ὑπάρξεως τῆς συγκεκριμένης ἀνθρωπίνης προσωπικότητος μὲ τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν βίον της καὶ τὸν τελικὸν σκοπὸν της (Γρηγ. Νύσσης, Ἰω. Κλίμακος) καὶ ὄχι τῆς διανοητικῆς ὑπάρξεως τῶν νεωτέρων ὑπαρξιστῶν. Ἐτερον χαρακτηριστικὸν κοινὸν τῆς Ν.Ε. καὶ

τῆς Βυζαντινῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ περὶ προσωπικότητος ἀντίληψις ὡς ὑπερτάτης ἀξίας, ὡς ὑπευθύνου ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ὑπάρξεως. Τρίτον κοινὸν χαρακτηριστικὸν διακρίνει ὁ σ. τὸν ἰδεαλισμόν, ὅστις εἰς τὴν προσωπικότητα διακρίνει πραγματικότητα πέραν τῆς φυσικῆς—ὕλικῆς, δηλαδὴ καὶ ὑπερβατικῆν, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ—πνεῦμα δὲν εἶναι προῖον τοῦ σώματος, ἀλλὰ τι ἀνεξάρτητον αὐτοῦ. Αἱ ἐξαιρέσεις εἰς τὴν περὶ ἰδεαλισμοῦ γενικὴν ἀντίληψιν τῶν Ν.Ε. εἶναι ἐλάχισται μὲ ἐμφανῆ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπιρροὴν Δυτικῶν ἀντιλήψεων (Γληνός, Θεοδωρίδης κλπ.). Τέταρτον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑπεροχῆς τῆς Φιλοσοφίας ἔναντι τῆς ἐπιστήμης μὲ ἐξαιρέσειν ἐλαχίστων ὕλιστῶν διανοητῶν. Πέμπτον ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῆς Φιλοσοφίας μὲ ἐξαιρέσειν δύο περιπτώσεων, Καίρη καὶ Μακράκη. Ἐκτον ὁ ἐκλεκτικισμός, νὰ δέχωνται μόνον τὰ συμφωνοῦντα πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ μὴ προσκρούοντα πρὸς τὰς θείας ἀληθείας, ὡς ἀπὸ Ἰουστίνου καὶ Κλήμεντος ἐπεκράτησε καὶ ὡς ἠκολούθησαν ὁ Εὐγ. Βούλγαρις, Χρ. Ἀνδρουῖτος καὶ Κ. Γεωργούλης.

Ἐβδομον κοινὸν χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ στενὴ σχέσηις πρὸς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν Πλάτωνα, θεωρούμενον καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὡς πλησιέστερον πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. Ὅγδοον ἡ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Μεσαιωνικὴν Φιλοσοφίαν, διὰ τε τὰς ψυχρὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν παπισμὸν καὶ διὰ τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς ποιητικῆς διαθέσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ψυχρὰν νόησιν καὶ τὸν ξηρὸν σχολαστικισμὸν τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως. Διατί, λέγει ὁ Βούλγαρις, νὰ μὴ ἀκολουθήσωμεν τοὺς Ἕλληνας Πατέρας, οἱ ὅποιοι συμφωνοῦν ὁμοφώνως πρὸς τὰ δόγματά μας, ἀφοῦ μία εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ νὰ ἀκολουθήσωμεν τοὺς Δυτικούς, οἵτινες διαφωνοῦν πρὸς ἀλλήλους κατὰ τάγμα καὶ κατὰ σύστημα; Ἐτερον χαρακτηριστικὸν τῆς Ν.Ε. φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν σκέψιν τῆς Μέσης καὶ Ἀπὼ Ἀνατολῆς. Τὰ ἰνδικὰ θρησκευτικοφιλοσοφικὰ δόγματα γνωσθέντα τὸ πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν μεταφράσεων τοῦ Δημ. Γαλανοῦ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου αὐτῶν Τυπάλδου εἰς τὰ προλεγόμενά του ὡς πλήρως ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ καὶ χριστιανικὰ δόγματα. Αὐτοὶ ζητοῦν τὸν ἐκμηδενισμὸν εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς Νιρβάνα, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ ζητοῦν τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ὡς πρὸς τὴν ἐπαφὴν πρὸς τὴν Δύσιν παρατηρεῖται ὅτι ἡσκήθη ἐπίδρασις ἀνέκαθεν, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὸ 1821, καὶ ἐσημειώθησαν ἐπίδρασεις ἀνέκαθεν, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὸ 1821, καὶ ἐσημειώθησαν ἐπίδρασεις τινὲς τοῦ Καντίου (Ψαλίδας, Κούμας), τοῦ Hegel ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νόμων, τοῦ Μάρξ (Σκληρός, Γληνός, Θεοδωρίδης) καὶ ἐπίσης τῶν Pascal, Bergson, Locke, Emerson καὶ James εἰς μικρὰν κλίμακα. Ἐκ τῆς Ρωσικῆς σκέψεως ἐλάχιστα ἀφομοιώσιμα προσελήφθησαν παρὰ τῶν νεωτέρων, Δοστογιέβσκη, Τολστόι, Μπερδιάεφ. Συμπερασματικῶς παρατηρεῖ ὁ σ. ὅτι ἡ Ν.Ε. φιλοσοφία δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς συνέχεια τῆς Βυζαντινῆς ἰδίᾳ μὲ τὴν χριστιανικὴν ἄποψιν περὶ ὑπάρξεως καὶ προσωπικότητος. Ἐπίδρασεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔδωσαν ὑποκινήσεις, γενικῶς ὁμῶς οἱ

Νέοι Ἕλληνες ἠκολούθησαν τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἐδείχθησαν ἀντάξιοι τῶν ἀσχο-
ληθέντες, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Εὐρωπαῖοι εἰς ὅλον τὸ πλάτος τῆς φιλοσοφίας, προσέ-
ξαντες ἰδιαιτέρως τὸν ἄνθρωπον, τὴν ὑπόστασίν του καὶ τὰ αἰσθήματά του. Πλεῖ-
στοι ἐπέδειξαν πρωτοτυπίαν, αὐθεντικὴν σκέψιν, καὶ ἔδωσαν ἀπαντήσεις μὲ νέας
ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι ἔσχον ἀπήχησιν καὶ ἐπίδρασιν εἰς τὴν χώραν.

Εἰς τὸ Β' μέρος τῆς ἐρεύνης του, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν θέσιν τῆς Ν.Ε. σκέψεως
ἐναντι τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν, παρατηρεῖ γενικῶς ὁ σ. ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν
Δύσιν ἐπεκράτησεν ὁ ἐπιστημονισμὸς, ἦτοι ὁ ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν μεθόδων
τῆς ἀναλύσεως τῶν δεδομένων αὐτῆς σχηματισμὸς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ
κόσμου, εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἠυδοκίμησεν ἡ ἀποψὶς αὕτη διότι ὁ ἐπιστημονισμὸς
δὲν δίδει ἀπάντησιν εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα.

Συγκεκριμένως καὶ ὁ Εὐγ. Βούλγαρις καὶ ὁ Ν. Θεοτόκης καὶ ὁ Ψαλίδας
καὶ ὁ Βενιαμὶν Λέσβιος ἐδίδαξαν τὰς Θετικὰς Ἐπιστήμας καὶ ἔγραψαν βιβλία
Φυσικῆς καὶ Μαθηματικῶν, ὁ δὲ Κοραῆς ἦτο καὶ ἰατρός. Πάντες ὁμοῦς ἔβλεπον
ἀνεπαρκεῖς τὰς ἐπιστήμας ταύτας νὰ δώσουν ἀρτίαν γνῶσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον,
τοῦναντίον δὲ ἐφρόνουσαν ὅτι χρειάζεται ἡ συμβολὴ καὶ τῆς θεωρητικῆς μορφώ-
σεως διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως
διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ πλήρως τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἀρτιωθοῦν αἱ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου.
Ἄνευ τῆς μορφώσεως ταύτης αἱ Θετικαὶ Ἐπιστήμαι ὑποβιβάζονται εἰς μηχανι-
κὰς τέχνας. Κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους ἐν Ἑλλάδι ἀκόμη καὶ οἱ ὑλισταὶ στο-
χασταὶ ἀνεγνώριζον τὴν ἀναγκαιότητα τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ
δὲ Γληνὸς ἔθετε τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὴν ἀρχαιογνωσίαν ὑπὲρ τὰς Φυσικὰς Ἐπι-
στήμας καὶ ἐζήτησε νὰ γίνῃ ἡ Ἑλλὰς ἐστία ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, ὑποστηρί-
ξας τὴν ἰδέαν ὅπως ἰδρυθῇ εἰς Ἀθήνας «Ἰνστιτούτον τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπου-
δῶν» εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ ἀξία τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων στὴν Ἑλλάδα»
1945. Καὶ ὁ Ἰω. Ζερβὸς καὶ ὁ Κ. Παλαμᾶς καὶ ὁ Σικελιανὸς συνεμερίζοντο τὴν
ἀποψιν ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ γνῶσις τῶν Θετ. Ἐπιστημῶν εἶναι ἀνεπαρκῆς, ἐνῶ ἡ
ἐσωτερικὴ γνῶσις εἶναι πηγὴ εὐρυτέρα διὰ τὴν θεώρησιν καὶ τοῦ βίου καὶ τῶν
πραγμάτων τοῦ κόσμου. Τὰ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰ. ἐξ Εὐρώπης κύματα τοῦ
υλισμοῦ κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν Νεοελλήνων στοχαστῶν σφοδρῶς καὶ δι' ἐπι-
χειρημάτων ἰσχυρῶν, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Βράϊλα Ἀρμένη, τοῦ Σκαλτσούνη, Δ. Αἰγινή-
του, Κόντογλου κ.ἄ.

Εἰς τὸ θέμα τῆς Ἠθικῆς ἡ ἐν τῇ Δύσει ἐμφανισθεῖσα ἐρμηνεία αὐτῆς
βάσει τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐκρίθη ἀπαράδεκτος ὑπὸ τῶν Νέων Ἑλλήνων
καὶ ἐπεκρίθη, διότι ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἀνίκανος νὰ ἀξιολογήσῃ καὶ νὰ ἐρμη-
νεύσῃ πράξεις ἠθικῆς ἀξίας, ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη ἐξηγεῖ τὸ τί εἶναι καὶ ὅχι τὸ τί
ὀφείλει νὰ εἶναι.

Εἰς τὸ θέμα τῆς Θρησκείας οἱ Νεοέλληνες στοχασταὶ κρίνουσαν ὅτι ἡ
πίστις παρήκμασεν εἰς τὴν Δύσιν ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐξῆς, ἡ δὲ ἐπιστη-
μονικὴ πρόοδος παρεμέρισεν ἐκεῖ τὸν Θεόν (Λούβαρις). Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα
δὲν εἶναι παράγοντες ποσοτικοί, δὲν εἶναι αἰσθητὰ καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς τὴν

δικαιοδοσίαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, εἶναι ἀξίαι ἠθικαὶ κείμεναι πέραν καὶ ὑπὲρ τὴν Ἐπιστήμην. Τοῦναντίον ἡ Ἐπιστήμη δέον νὰ ἐλέγχεται ἀπὸ τὰς πνευματικὰς ἀξίας. Ἡ θρησκεία εἶναι ἀντικείμενον ὄχι τοῦ νοῦ, ἀλλὰ τῆς καρδίας, ὅπου ἡ γνῶσις ἔρχεται ἐνορατικῶς ἐκ τῶν ἔσω.

Εἰς τὸ Γ' μέρος ἐκτίθενται αἱ Νεοελληνικαὶ ἀντιλήψεις περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πεπρωμένου του. Ἐκτίθενται αἱ ἀντιλήψεις τῶν Νεοελλήνων στοχαστῶν περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ἃς οὗτος θεωρεῖται ὑπὸ πάντων ὡς σκοπὸς καὶ κορύφωμα τῆς Δημιουργίας. Αἱ ἀντιλήψεις πηγάζουν ὄχι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς Ἕλληνας καὶ ὡς ὀρθῶς ὁ Κ. Γεωργούλης ἔγραψεν, ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία ἐσυστηματοποίησε τὸ ὑπόστρωμα τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων καὶ θεωριῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς σύστημα ἀληθειῶν. Ἐπίσης οἱ Νεοέλληνες στοχασταὶ ἐξετάζουν ὄχι τὸ τί εἶναι, ἀλλὰ τὸ τί ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο δὲ θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ παιδείας τεινούσης οὐχὶ πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς φύσεως, ἀλλὰ πρὸς ἐσωτερικὴν τελειοποίησιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου (Βούλγαρις, Θεοτόκης, Ἀθ. Πάριος, Κοραῆς, Ψαλίδας, Βενιαμίν, Δούκας, Κούμας, Κοσμᾶς Αἰτωλός, Νικόδημος, Νεκτᾶριος). Διότι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ ὕλικὸν σῶμα καὶ ψυχὴν ἄυλον, ἀλληλεπιδρῶντα καὶ ἀλληλεπηραζόμενα.

Ὡς πρὸς τὸν **λόγον**, οὗτος θεωρεῖται ὡς ὑψίστη δύναμις τῆς ψυχῆς, νοούμενος ὡς ἐνοεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὄχι ὡς ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Δύσει *rationalistes*. Οὗτος λειτουργεῖ οὐ μόνον ὡς διαλεκτικὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς θεωρητικὸς, ἐνορατικὸς καὶ ὡς ἠθικὸς ὀδηγός, προηγεῖται δὲ τῶν αἰσθήσεων κατὰ τὴν γνῶσιν, ἀφοῦ ἔχομεν ἰδέας ἐκ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ καὶ ἰδέας ἐγγενεῖς εἰς τὸν λόγον καὶ ἄλλας ἐξ ἀποκαλύψεως.

Ὡς ἠθικὸς ὀδηγὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκτὸς τοῦ λόγου οἱ Νεοέλληνες στοχασταὶ δέχονται ὅτι εἶναι καὶ ἡ **συνείδησις**, διακεκριμένη δύναμις τῆς ψυχῆς (Νικηφ. Θεοτόκης, Νικόδημος Ἀγιορείτης, Νεκτᾶριος, Κάλβος, Παπαδιαμάντης, Βιζυηνός). Ὡς κέντρον δὲ συναισθηματικὸν καὶ ὡς ἰδιαιτέρα δύναμις εἰς τὴν Ν.Ε. γραμματεῖαν θεωρεῖται ἡ **καρδία**, ἐστία συναισθημάτων, δαισθήσεων, ἔδρα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ ἐνοράσεως τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, συμπλήρωμα τῆς λογικῆς δυνάμεως μὲ τὰς ἐξωλογικὰς συλλήψεις αἰτινες βοηθοῦν εἰς τὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὰς τάσεις καὶ τὰς δραστηριότητάς του (Γιαννίδης, Αἰγινήτης, Λούβαρις, Νεκτᾶριος, Κόντογλου, Μυριβήλης). Οἱ Νεοέλληνες δέχονται τὴν **ἐλευθερίαν** τῆς βουλῆσεως καὶ ἀντιτίθενται τόσον εἰς τὸν *Determinismus* ὅσον καὶ εἰς τὸν *Predestinationismus*, μὲ ὀλίγας ἐξαιρέσεις τοῦ Ἰ. Δραγοῦμη, Καζαντζάκη καὶ Βενέζη, ὅτινες οὐδεμίαν ἀπήχησιν ἔσχον. Τὴν **φαντασίαν** οἱ μὲν θεολόγοι στοχασταὶ θεωροῦν ὡς δαιμόνων γέφυραν κατ' ἐπίδρασιν βυζαντινὴν. Οἱ νεώτεροι ὁμῶς κατὰ δυτικὴν ἐπίδρασιν τὴν θεωροῦν ὡς πολῦτιμον συνεργὸν τῆς πνευματικῆς δημιουργίας ἀνεξάρτητον τοῦ λόγου (Βράιλας Ἀρμένης, Παλαμᾶς κλπ.). Τὴν **ἀθανασίαν** τῆς ψυχῆς οἱ Νεοέλληνες στοχασταὶ τὴν ἀποδέχονται υἰοθετοῦντες τὰς ἀντιλήψεις τῆς

φιλοσοφίας και τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων και τῶν βυζαντινῶν προγόνων των, καθὼς ἀποδέχονται ἐπίσης και τὴν ἀνάστασιν τῆς ψυχῆς και τοῦ σώματος, τοῦ δευτέρου ἀπληλευθερωμένου τῆς ὕλης και τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν. Ἡ ἀνάστασις γίνεται ἀποδεκτὴ ἄνευ ἐπιχειρημάτων, ὡς αὐτόνοτος και ὡς ἄρθρον πίστεως βάσει τῆς Ἀγ. Γραφῆς, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω οὐδεμίαν λογικὴν ἀντίφασιν παρουσιάζει, εἶναι δὲ σύμμετρος πρὸς τὰ ἐν τῇ φύσει και ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν δημιουργικότητα και παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ.

Τὸ βιβλίον εἶναι ἐφωδιασμένον μὲ πίνακα παραπομπῶν, βιβλιογραφίαν ἐκτενῆ και πίνακας ὀνομάτων και πραγμάτων.

Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν παγκοσμίως τόση ἀμφισβήτησις γίνεται περὶ τοῦ καλυτέρου συνδυασμοῦ διδασκομένων ὑλῶν πρὸς μόρφωσιν τῶν σημερινῶν νέων, ἡ παρουσίασις τῶν ἀντιλήψεων τῶν Νεοελλήνων φιλοσόφων, ποιητῶν και συγγραφέων περὶ φιλοσοφίας, περὶ ἐπιστήμης και περὶ τῆς φύσεως και τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου — παρουσίασις τόσον ἀντικειμενική, συστηματικὴ και ἐμβριθής — θὰ βοηθήσῃ πάντας νὰ σχηματίσουν ὀρθὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ἁρμονικοῦ και ἐξισοροπημένου τρόπου μορφώσεως τῶν νέων τόσον δι' ἐπιστημονικῶν ὑλῶν, ὅσον και διὰ τῶν ἀθροπιστικῶν, τῶν περιεχομένων εἰς τὰ ἀθάνατα ἔργα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν και συγγραφέων.

Π. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

A. A. LONG, **Language and Thought in Sophocles, A study of abstract nouns and poetic technique**, The Athlone press, London 1968, σελ. 186.

Ἡ παροῦσα μελέτη, ἡ βάσις τῆς ὁποίας ὑπὸ διάφορον μορφήν ἀπετέλεσε διατριβὴν ἐπὶ διδακτορίᾳ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου, ἔχει ὡς θέμα τὴν γλῶσσαν και τὴν σκέψιν εἰς τὸν Σοφοκλέα. Τόσον τὸν ὄρον «γλῶσσα» ὅσον και τὸν ὄρον «σκέψις» ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται ὑφ' ἣν ἔννοιαν και ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν «Ποιητικὴν» ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν μερῶν τῆς τραγωδίας (1450 α).

Εἰδικώτερον ὡς σκέψιν ἔννοεῖ τὴν Ἀριστοτελικὴν «διάνοιαν» ἥτοι τὸ «λέγειν δύνασθαι τὰ ἐνόητα και ἀρόττοντα» (Ποιητ. 1450 β, 5) ἥτοι τὸ διανοητικὸν περιεχόμενον τῶν λόγων τῶν ἡρώων του, τὸ νὰ δύναται ἐν πρόσωπον νὰ λέγῃ ὅσα δύναται νὰ λεχθοῦν και ὅσα ἀρόζουσι εἰς τὴν περίπτωσιν, και ὅχι τὰς ἰδέας και πεποιθήσεις, ἐνὶ λόγῳ, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σοφοκλέους, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐρευνηθῇ και ἀνεξαρτήτως τῆς ἐλληνικῆς προτάσεως ἡ ὁποία τὴν ἐκφράζει. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γλῶσσαν ἀφ' ἑτέρου, περιορίζει τὸ πεδίον τῆς ἐρεύνης του εἰς τὴν ἀφρημένην γλῶσσαν τοῦ ποιητοῦ και δι' ἐνδελεχοῦς διεισδύσεως ὑπεισέρχεται εἰς τὸν ἰδιάζοντα και ἐν πολλοῖς πρωτότυπον τρόπον μὲ τὸν ὅποιον ὁ Σοφοκλῆς χρη-